

Vlk obecný

Foto Karel Brož

Velké šelmy Chráněné krajinné oblasti Beskydy

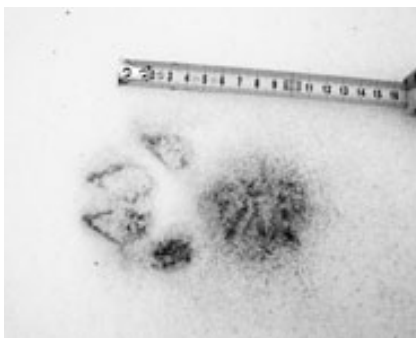
Chráněná krajinná oblast (CHKO) Beskydy, zřízená v roce 1973 na ploše 1160 km², byla v roce 2004 vyhlášena jako evropsky významná lokalita (EVL) rýsa ostrovida (*Lynx lynx*), medvěda hnědého (*Ursus arctos*) a vlka obecného (*Canis lupus*). Všechny tři druhy se trvale vyskytují pouze v této části České republiky. Velké šelmy jsou u nás celoročně chráněné podle zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. Rys je zařazen mezi silně ohrožené druhy, medvěd a vlk mezi kriticky ohrožené druhy živočichů. Podle zákona č. 449/2001 Sb. o myslivosti jsou zvěři, kterou nelze lovit.

Pronásledování velkých šelem spolu s odlesňováním horské krajiny během valašské kolonizace vedlo k tomu, že do konce 19. století byly původní rysí, medvědí a vlčí populace v horách na severovýchodě Moravy zcela vyhubeny. Po zavedení přísnější druhové ochrany na Slovensku a v Polsku se velké šelmy do oblastí Beskyd vrátili a postupně obsadily všechna vhodná teritoria. Díky návaznosti Beskyd na slovenská pohoří s trvalým výskytem těchto predátorů se jednalo o zcela

Mgr. Marie Popelářová ze Správy CHKO Beskydy dokumentuje vlčí stopy

Foto Dana Bartošová

Stopa vlka v Beskydech, zjištěno při mapování výskytu šelem 25. 2. 2010

Foto Dana Bartošová

přirozený spontánní návrat, bez aktivní pomoci člověka. Správa CHKO Beskydy se ochranou velkých šelem zabývá od roku 1973 a od roku 1985 každoročně v únoru až březnu organizuje jednorázové mapování výskytu šelem, zaměřené na zjišťování jejich pobytových znaků.

Rys ostrovid vytvořil od 70. let minulého století populaci odhadovanou na 15–20 kusů. Podle zjištěných údajů jsou všechna horstva v CHKO Beskydy obsazena teritoriálními jedinci. Medvěd hnědý se do Beskyd trvale vrátil v 70. letech minulého století. V současné době zde žije minimálně pět medvědů. Vhodné životní podmínky nacházejí v odlehlých částech Moravskoslezských Beskyd a Javorníků, jejich početnost v CHKO je však omezena nižší kvalitou biotopu. Vlk obecný se po několika desetiletích absenci v Beskydech znovu objevil v 90. letech minulého století a nyní se zde vyskytují pravděpodobně dvě smečky o pěti až deseti jedincích. Počet šelem se během roku mění v souvislosti s rozmnožováním a dalšími faktory, jako je úhyn, nezákonný lov, odchod do jiného území apod.

Správa CHKO získala od roku 1973 stovky údajů o výskytu medvědů, rysů a vlků. Jedná se o přímá pozorování šelem, o nálezy usmrčených nebo uhynulých jedinců, zjištění pobytových znaků během jednorázového mapování i průběžným monitoringem (stopy, trus, škrábance, kořist), škody na hospodářských zvířatech, včelstvech a včelařském zařízení, na zvířatech ze zájmových chovů (daňci). Získané poznatky svědčí to tom, že velké šelmy jsou již řadu let trvalou součástí beskydské fauny.

Biotope velkých šelem v Beskydech

Mezi částí veřejnosti přetrvává přesvědčení, že velké šelmy nemají v Beskydech ani v dalších moravských a českých horách vhodné životní podmínky. Tento názor ovšem jen těžko obstojí, protože výskyt ostatních velkých savců, zejména jelena evropského, s podobnými nároky na biotop nikdo nezpochybňuje. Na území našeho státu mají rysové, medvědi a vlci nejlepší předpoklad k existenci právě v Beskydech. Především proto, že jsou součástí Karpat a že navazují na trvalý biotop šelem na Slovensku, přitom rozlohou přesahují mnohá slovenská pohoří s trvalým výskytem šelem. Původní karpatské jedlobukové pralesy Beskyd, které šelmám v minulosti poskytovaly ideální podmínky k životu, však doznaly radikální proměny. Zbytky starých jedlobučin se zachovaly jen v rezervacích a na nejméně přístupných lokalitách. V poslední době se přece jen prosazuje zavádění pestřejší dřevinné skladby lesních porostů a šetrnějších lesnických postupů. Tento vývoj a také nové lesnické přírodní rezervace, vyhlášené v letech 2004–2009 na celkové

Moravskoslezské Beskydy. Hora Smrk (v pozadí) s okolními lesy je významnou součástí biotopu velkých šelem v CHKO Beskydy
Foto Dana Bartošová

rozloze několika set hektarů v masivu Smrku, Lysé hory, Velkého Polomu, Makyty a v dalších místech, znamená velký přínos především pro medvěda. Pro své vysoké nároky na kvalitu biotopu patří tato šelma k tzv. „deštníkovým druhům“. Lze říci, že kde se daří medvědům, daří se i všem ostatním lesním živočichům.

Nebezpečnost velkých šelem

Za normálních okolností nepředstavují pro nás velké šelmy nebezpečí. Jsou velmi plaché, člověka se bojí a za všech okolností se mu snaží vyhnout. Výjimečně může být nebezpečný medvěd, především jedinec, který z různých důvodů ztratil přirozenou plachost a chodí se přibližovat k lidským sídlům na odpadky. Totéž platí o medvědech, které člověk neočekávaně překvapí (zvláště vyplaší-li medvědicí s mláďaty), nebo vyruší ze zimního spánku (například při společných mysliveckých lovech). Napadnout v sebeobraně může člověka také medvěd zraněný pytlákem anebo myslivcem. Podle znalců medvědů napadený člověk často veřejně nepřizná svůj podíl viny a vylicí situaci v neprospěch medvěda. V létě může dojít k setkání medvěda s člověkem při sběru lesních plodů, turistice apod. K takovým setkáním dochází i v Beskydech – kromě úleku obou stran se zatím obešla bez konfliktů.

Ochrana šelem

Kromě zachování kvalitního biotopu je naprosto nezbytná důsledná ochrana jednotlivých zvířat. Nejvíce je ohrožuje lov, u nás pytláctví. Právě pytláctví přispívá k labilitě okrajových populací a brzdí osidlování nových území. Pro část myslivců jsou rys a vlk stále „škodnou“ a spolu s medvědem jsou zároveň velmi atraktivní loveckou trofej. Pytlákům

v Beskydech nahrává snadná dostupnost terénu motorovými vozidly a nedostatek úkrytů pro velké savce ve vzrostlých stejnověkových smrkových lesích. Zprávy o upytlačených rysech, medvědech a vlčích se objevují téměř každoročně. Pro zpětné rozšíření velkých šelem do moravských a českých pohoří je ilegální lov zásadní překážkou. Pokud přetrvává, je přirozený návrat šelem do původních biotopů s vhodnými přírodními podmínkami obtížný nebo prakticky nemožný.

Náhrady škod způsobených na hospodářských zvířatech

Především vlci, někdy medvědi a výjimečně rysové v oblasti Beskyd občas napadají nedostatečně zabezpečená hospodářská zvířata (přibližně 10–50 zvířat ročně). Tyto škody mají za následek nepřátelský postoj chovatelů vůči predátorům, požadavky na jejich odstřel a ospravedlnění jejich likvidace pytláky. Z tohoto pohledu je velkým přínosem zákon č. 115/2000 Sb. o náhradě škod způsobených vybranými druhy zvláště chráněných živočichů, vydaný ministerstvem životního prostředí. Podle uvedeného zákona jsou hrazeny také škody způsobené medvědem, vlkem a rysem na hospodářském zvířectvu, pasteveckých psech, hospodářských objektech (chlévy, ohrady) a škody způsobené medvědem na včelstvech a včelařském zařízení. Šetření k potvrzení původce škody (chráněného druhu šelmy) a zpracování odborného protokolu provádí Správa CHKO Beskydy, na území mimo CHKO pověřené městské úřady. Škodu vyřizuje příslušný krajský úřad na základě žádosti poškozeného chovatele. Přes možnost náhrad škod doporučuje ochrana přírody chovatelům učin-

nou prevenci. Tou nejlepší je ochrana stáda kvalitními pasteveckými psy, vychovávanými společně s hospodářskými zvířaty.

Ačkoliv jsou u nás velké šelmy chráněny, jejich budoucnost není ani v CHKO Beskydy bezproblémová. Nadále roste zájem o výstavbu v krásné beskydské krajině – o nové rodinné a rekreační domy, o rekreační a sportovní areály. Kvůli expandující zástavbě a intenzivnější dopravě se krajina stává neprůchodnou a přecházení z jednoho pohoří do druhého mají zvířata velmi ztíženo. Státní ochrana přírody se snaží chráněné šelmy maximálně podporovat. Zasazuje se o ochranu dvou posledních průchodných území v Jablunkovském průmysku, kterými přecházejí šelmy ze Slovenska a Polska do Beskyd. Pokud by plánovanou výstavbou průmyslové zóny a nárůstem dopravy v tomto území došlo k přerušení těchto tras, hrozí velkým šelmám v Beskydech zánik. Beskydské populace rysů, vlků a medvědů jsou příliš malé na to, aby mohly existovat samostatně, bez doplňování o jedince ze slovenských a polských Karpat.

Ochrana šelem v České republice není myslitelná bez mezinárodní spolupráce, a to především se Slovenskou republikou. Kvůli možnosti migrací vlků byla před několika lety ta část okresu Čadca, která přiléhá k území Česka a Polska, zařazena do zóny s celoroční ochranou této šelmy. Požadavek českých úřadů na rozšíření území s celoroční ochranou vlka o slovenskou část Javorníků a Bílých Karpat zatím nebyl zohledněn. (Zatímco rys je na Slovensku celoročně chráněn a medvěda lze lovit jen na výjimku, vlk má stanovenou dobu lovu. Bohužel slovenská myslivecká lobby prosadila koncem roku 2009 prodloužení doby lovu vlka ze 2,5 měsíce na 4 měsíce.)

Přítomnosti rysa, medvěda a vlka na území České republiky je nutno si vážit nejen pro jejich význam jako přírodní a kulturní památky, ale zejména také proto, že jejich predační působení v přírodě je zárukou zajištění a udržení kvality přírodního prostředí. Velké šelmy jsou neoddelitelnou a nezbytnou součástí horských ekosystémů. Právem proto patří i do naší horské přírody.

RNDr. Dana Bartošová,
zoolog Správy CHKO Beskydy

Stopa rysa, Radhošské Beskydy. Rysí stopa měří nejčastěji 7–9 cm, větší stopy o rozměrech 10–12 cm patří statným rysím samcům Foto Dana Bartošová

Sledování cenózy zimujících netopýrů ve štole Stříbrnice

Česká republika podepsala a 24. 2. 1994 ratifikovala dohodu o ochraně netopýrů v Evropě, nazývanou Eurobats. V článku III (Základní povinnosti) této dohody, odstavci 2., se stanovuje: „Každá smluvní strana určí v rámci své jurisdikce takové lokality, které jsou významné pro ochranu netopýrů, včetně míst pro zimní úkryt, a zajistí ochranu takovýchto lokalit před ničením či vyrušováním.“

Příspěvkem naší Základní organizace Českého svazu ochránců přírody (ČSOP) Veronica k naplnění této dohody bylo i to, že jsme se rozhodli pečovat o tři zimoviště netopýrů a vrápenců, lokalizovaná v oblasti přírodního parku Bílý potok v západní části okresu Brno-venkov. Jedním z těchto zimovišť je i štola Stříbrnice, kterou dlouhodobě sledujeme a staráme se o ni. Štola je součástí mezinárodního zimního monitoringu netopýrů (viz například www.ceson.org nebo Bartoníčka et Hanzal 2006). Zimní sčítání zde provádíme 27 let, se dvěma vynechávkami v letech 1996 a 2005.

Štola Stříbrnice je zbytkem středověké těžby, zřejmě ale byla znovu využívána v 19. století. Těžily se v ní železné rudy a pravděpodobně leštěnec olovený čili galenit, což je ruda olova i stříbra. Odtud i název oblasti Stříbrnice a přítoku Bílého potoka Stříbrnický potok.

Štola se nachází v katastrálním území obce Lesní Hluboké. Za druhé světové války poskytovala úkryt partyzánské skupině působící v tomto kraji, pak byla zcela opuštěna a dlouhou dobu navštěvována pouze sběrateli nerostů, dětmi, ale i různými vandaly. V sedmdesátých letech dvacátého století se stala předmětem happeningové a mystifikační akce, kterou zorganizovali dva brněňští bohémové, sládk Franta Kocourek a konceptualista Sony Halas.

Vrápenci malí

Foto Mojmír Vlašín

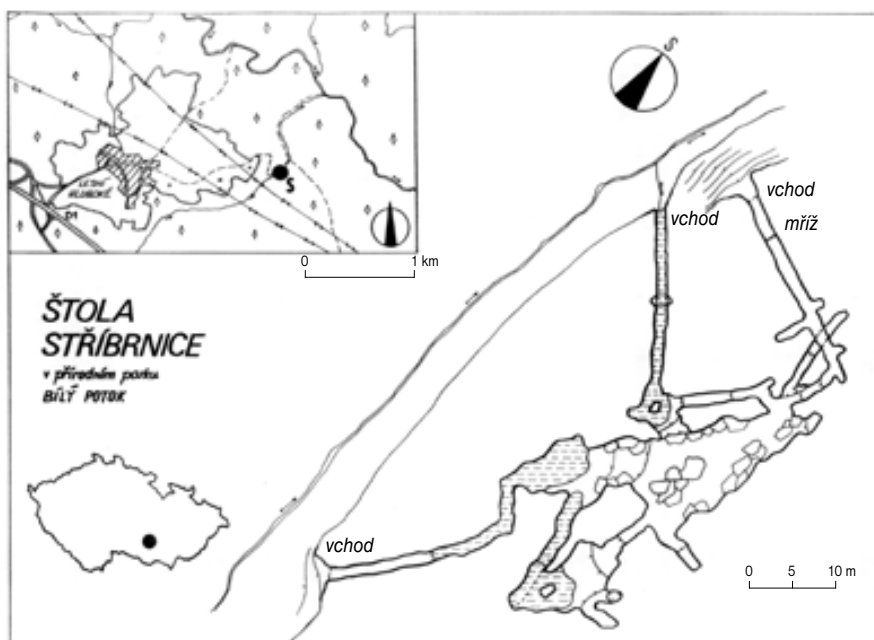
Oba prohlásili, že když Španělé mohou mít slavné nástěnné malby v jeskyni Altamíře, my Moravané budeme mít něco podobného ve štole Stříbrnici. Akci nevráživě sledoval tehdejší režim, který v ní viděl (jako ve všem, čemu nerozuměl) útok proti ideologii komunismu. Ve štole lze dodnes rozpoznat kresby s velmi bizarními motivy (gravitace, drak, mrak, prak).

Důlní dílo sestává z hlavní delší chodby, která na konci čelby odbočuje doprava, do většího domu. Na dně domu se nachází velké jezero. Od něj se ještě dá šikmou štolou dojít do několika drobných rozrážek. Do dalších částí podzemního systému je možné proniknout buď ve vysokých holinkách, nebo na člunech. Tyto prostory byly zimujícími netopýry obsazovány jen velmi málo, a tak se od jejich pravidelného monitoringu upustilo.

Na štolu jsem byl upozorněn v roce 1982. V zimě následujícího roku jsem provedl první orientační průzkum, tehdy ještě bez sčítání netopýrů.

První regulérní monitoring byl proveden v roce 1984. V osmdesátých letech zde sice zimovaly různé druhy netopýrů, ale vzhledem k velkému vyrušování zvířat jejich počty nebyly vysoké. Pravidelně jsme zaznamenávali stopy po táboření, pálení ohňů a dokonce vypouštění zábavní pyrotechniky. Amatérské zabezpečení z konce osmdesátých let nevydrželo ani jednu sezónu. Teprve v roce 1999 byla štola opatřena pevnou neotevratelnou, ale průletnou mříží na dvou postranních vchodech a otevřitelnou průletnou mříží na vchodu hlavním. Zabezpečení štol umožnila dotace ministerstva životního prostředí a vlastní práce odborně provedla – se souhlasem báňského úřadu – firma s patřičným oprávněním. V roce 2002 neznámý pachatel vylomil mříž a pronikl do podzemí. Ještě v témže roce bylo zimoviště opět zabezpečeno. V roce 2005 (zřejmě v létě) byl zničen uzavírací mechanismus, ale pachatel se dovnitř nedostal. Teprve v létě 2006 bylo uzavření štol opět opraveno, tak aby mohlo být prováděno zimní sčítání. V následujících letech byl vstup do štol opakovaně atakován a několikrát úspěšně překonán. V současné době nejsme schopni udržovat zimoviště trvale zabezpečené, a tak je pro netopýry méně atraktivní. V letech 2008 až 2009 byla štola volně přístupná. Teprve od ledna 2010 je opět uzavřena.

Bezprostředně po uzavření štol začaly stavy zimujících netopýrů a vrápenců stoupat. Pravidelně zimujícími druhy se tam stali vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*) a netopýr velký (*Myotis myotis*). Zároveň ale bylo možno pozorovat absenci zimujících jedinců rodu *Plecotus*, jako je netopýr ušatý (*P. auritus*) a netopýr dlouhouchý (*P. austriacus*), zimovat přestal i netopýr brvitý (*Myotis emarginatus*). To lze vysvětlit jednak celkovým poklesem počtu jedinců těchto druhů na zimovištích v okolí Brna, jednak tím, že se zmenšením vstupní části štol po instalaci uzávěry zvedla průměrná teplota a vlhkost podzemních prostor, která těmto druhům nevyhovuje. Naopak se začal pravidelně objevovat netopýr vodní (*Myotis daubentonii*), jehož početnost na zimovištích ovšem vzrostla v celé České republice (Horáček et al. 2005).

Situační nákres štol Stříbrnice

Kresba: Pavel Samuel

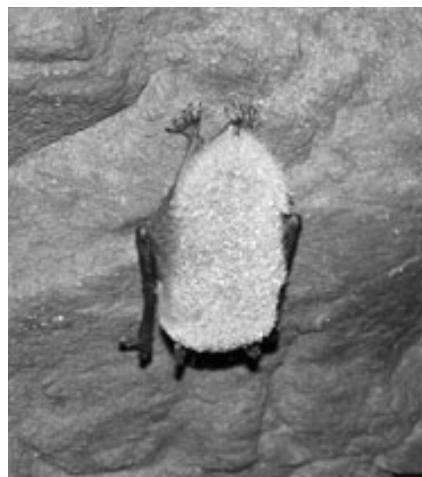
Počty netopýrů zimujících ve štole Stříbrnice v letech 1984 až 2010

český název	zkratka vědeckého názvu	25. 1. 1984	27. 2. 1985	6. 2. 1986	6. 1. 1987	15. 1. 1988	4. 1. 1989	9. 1. 1990	23. 1. 1991	3. 1. 1992	6. 1. 1993	6. 1. 1994	6. 1. 1995	8. 1. 1997	7. 1. 1998	6. 1. 1999	11. 1. 2000	4. 1. 2001	9. 1. 2002	14. 1. 2003	17. 1. 2004	8. 1. 2006	20. 1. 2007	10. 1. 2008	14. 1. 2009	18. 1. 2010	
netopýr ušatý*	<i>Ple aur</i>			1	1						1					1	1									1	
netopýr dlouhouchý*	<i>Ple aus</i>		1																								
vrápenec malý**	<i>Rhi hip</i>	1	1		1	1	1				2	1	1	2	2	4		2	5	5	10	4	5	5	5	6	
netopýr velký**	<i>Myo myo</i>	1	3	3		4	7	6	3	8	5	4	8	5	3	4	5	8	5	6	7	1		5		1	
netopýr černý**	<i>Bar bar</i>	1	1	2	3	2	2	4	1		1	3	4	2	2	5	8	2	2	2	3				1		
netopýr vodní*	<i>Myo dau</i>					2						1	1					5	7	2	1						
netopýr brvitý**	<i>Myo ema</i>	2	1			1	1																				
netopýr řasnatý*	<i>Myo nat</i>		1								1						1										
netopýr velkouchý*	<i>Myo bech</i>												1													1	
netopýr vousatý*	<i>Myo mys</i>												1						1								
	celkem	5	8	6	5	10	11	10	4	8	10	10	14	9	7	15	14	17	20	15	21	5	5	11	6	8	

** - kriticky ohrožený druh (podle vyhlášky č. 395/1992 Sb., novelizované vyhláškou č. 175/2006 Sb.)

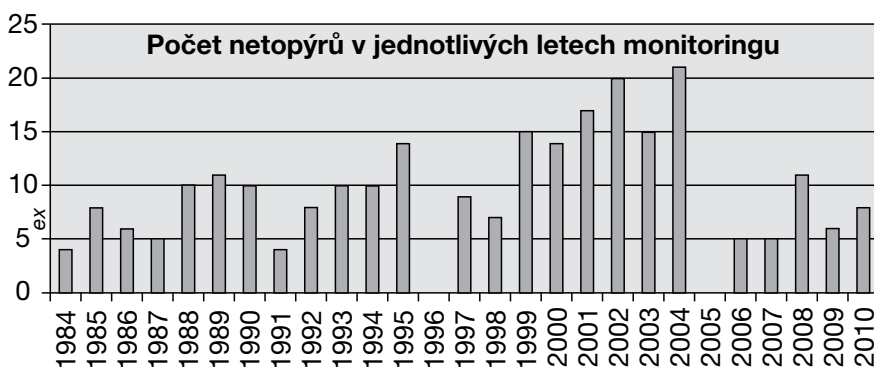
* - silně ohrožený druh (podle téže normy)

Uzavřením štoly, kterou jsme pak navštívili pouze jednou ročně při sčítání zimujících jedinců, se podařilo vybudovat bezpečné stálé zimoviště ohrožených druhů, které je možno velmi jednoduše kontrolovat, aniž bychom zvířata vyrušovali. Monitoring jsme prováděli vizuálně za pomoci akumulátorových svítilen. Naprostá většina druhů, jako je vrápenec malý, netopýr velký, netopýr ušatý, netopýr dlouhouchý, netopýr vodní, netopýr černý (*Barbastella barbastellus*) a netopýr velkouchý (*Myotis bechsteinii*), je identifikovatelná bez vyrušování. Netopýry brvité, řasnaté (*Myotis nattereri*) a vousaté (*M. mystacinus*) jsme pro přesné určení druhu výjimečně museli vzít do ruky, proměřit a zvážit. Dělal jsme to zejména tehdy, když jedinec zimoval v místě, kde jej bylo špatné vidět a nemohli jsme jej jinak určit. Manipulaci jsme využili i k tomu, že jsme současně netopýra okroužkovali.

Netopýr vodní

Foto Mojmir Vlašín

V letech 1996 a 2005 sčítání netopýrů zimujících ve štole Stříbrnice neproběhlo

V letech 1999 až 2004, kdy byla lokalita prokazatelně navštěvována jen jednou za rok, a to při pravidelné zimní kontrole, byly průměrné stavy zimujících netopýrů všech druhů 2,2× vyšší (průměr 17,0 jedinců na kontrolu) než v letech 1984 a 1998, kdy štola nebyla zabezpečená (průměr 7,7 jedinců na kontrolu). Také situace po roce 2006, kdy byla štola většinu období přístupná veřejnosti, atraktivitu zimoviště snížila. Reakce netopýrů se projevila zřetelným poklesem počtu zimujících jedinců (průměr 7,0 jedinců na kontrolu). Markantní to bylo zejména u druhů, kterých jinak na zimovištích trvale a dlouhodobě přibývá (Horáček a kol. 2005). Stavy netopýra velkého a vrápence malého začaly stagnovat či klesat, netopýr vodní se po roce 2005 na Stříbrnici vůbec neobjevil.

Během celé doby sledování se ve štole vyskytovalo deset druhů zimujících netopýrů, i když nikdy ne zároveň. Druhové spektrum odpovídá výskytu netopýrů v této oblasti (Anděra 1997). Všechny druhy se těší legislativní ochraně, z toho čtyři v kategorii

kriticky ohrožený, šest v kategorii silně ohrožený. Největší druhovou pestrost zimoviště vykazovalo v roce 1985 (šest druhů), nejmenší v letech 1992 a 2007 (jeden druh). Podrobné výsledky monitoringu jsou patrné z tabulky.

Ukazuje se, že uzavření zimoviště průletnou mříží je účinným opatřením, které v konkrétním případě vedlo ke zvýšení počtu hibernujících jedinců. Náš monitoring dále nasvědčuje tomu, že takovou lokalitu je třeba pravidelně sledovat, udržovat a případné ataky vandalů ihned sanovat. Pokud jsou devastace časté a silné, je pravidelné odstraňování škod mimo možnosti nevládní organizace.

Poděkování: Na tomto místě bych rád poděkoval všem spolupracovníkům, kteří mi pomáhali při sčítání. Především to byli: Blanka Mikátová, Zdeněk Tauš, Ivana Málková a Petr Koutný, dále pak Jiří Gaisler, Václav Prášek, Michal Franek, Aleš Máchal, Vladimír Jál, Ondřej Chalupa a Tomáš Bradáč.

RNDr. Mojmir Vlašín,
ZO ČSOP Veronica, Panská 9, Brno

Literatura:

ANDĚRA, M., a kol., 1997: Atlas rozšíření savců České republiky, pracovní verze. Manuscript. – ANDĚRA, M., ČERVENKA, J., 2003: Červený seznam savců České republiky, Příroda 22: 121–129. – BARTONIČKA, T., et HANZAL, V.: Česká společnost pro ochranu netopýrů, Ochrana přírody: 6/2008. – GAISLER, J., VLAŠÍN, M., 1995: Netopýři. Veronica (2): 24–25. – HORÁČEK, I., HANÁK, V., GAISLER, J., 2005: Dlouhodobé změny biodiverzity netopýrů. In: Vačkář, D.: Ukazatele změny biodiverzity, Academia, Praha 2005. – TAUŠ, Z., MÁLKOVÁ, I., 1999: Uzávěra štoly Valerie, Bulletin ČESON 1998/99. – VLAŠÍN, M., MÁLKOVÁ, I., 2004: Ochrana netopýrů. Metodika Českého svazu ochránců přírody č. 30, Brno 2004, 71 s.

Internetové odkazy:

www.ceson.org; www.zsbites.cz/priroda/cz/netopyri.htm; www.veronica.cz/?id=278; www.nyctalus.cz/index.php?pg=monit#scit; www.eurobats.org